

Kapitel 24. Bonapartism, fascism och krig (20 augusti 1940)

[Ur Kampen mot nazismen i Tyskland, något bearbetad. Som det anmärks i en not hann Trotskij aldrig fullborda denna artikel innan han mördades. En delvis annorlunda version finns i Writings 1939-40, där de tillägg från Oppositionsbulletinens redaktörer som finns i denna artikel ej tagits med.]

I sin ytterst pretentiösa, förvirrade och dumma artikel* försöker Dwight MacDonald¹ tillskriva oss uppfattningen att fascismen bara är en upprepning av bonapartismen. Det är svårt att tänka sig en större dumhet. Vi har analyserat fascismen vartefter den utvecklades, genom dess olika utvecklingsstadier, och har ibland poängterat den ena och därefter den andra aspekten på den. Fascismen innehåller ett element av bonapartism. Utan detta element, närmare bestämt att statsmakten på grund av den enorma skärpningen av klasskampen höjer sig ovanför samhället, vore fascismen omöjlig. Men redan från början pekade vi på att det i huvudsak rörde sig om den imperialistiska nedgångsepokens bonapartism, som är kvalitativt annorlunda än den borgerliga uppgångsepokens bonapartism. I nästa skede gjorde vi skillnad på den rena bonapartismen som en föregångare till den fascistiska regimen. Därför att fallet med den rena bonapartismen liknar en monarks styre[.][§]

I efterkrigstiden Italien var det en djupt revolutionär situation. Proletariatet hade alla möjligheter [att gripa makten]. [Borgarklassen hoppades först kunna avvärja diktaturen med hjälp av en bonapartistisk regim med Giolitti i ledningen. Men denna regim visade sig inte vara stabil, och lämnade plats åt de fascistiska styrkorna, som rekryterats inom småbourgeoisin.] [Det var samma sak med] Brüning och Schleichers regeringar, och Hindenburgs presidentstyre i Tyskland, Pétains regering i Frankrike,² men de har alla visat sig vara, eller kommer med nödvändighet att visa sig vara, instabila. Under den imperialistiska nedgångsepoken räcker inte en rent bonapartistisk bonapartism alls till. Imperialismen måste mobilisera småbourgeoisin och krossa proletariatet under dess tyngd. Imperialismen kan bara fullfölja denna uppgift om proletariatet visar sig oförmöget att erövra makten och den sociala krisen driver småbourgeoisin till våldsamma utbrott.

Att samhällskrisen är så djup beror på att den nuvarande koncentration av produktionsmedlen, det vill säga trusternas monopol, värdelagen – gör att marknaden redan är oförmögen att styra de ekonomiska förhållandena. Statliga ingripanden blir helt nödvändiga. (I så måtto som proletariatet -) [Detta ingripande kommer inte att lösa proletariatets problem om inte proletariatet griper makten och inför socialistiska metoder för att styra ekonomin.]

---

* "National Defense: The Case for Socialism", *Partisan Review*, juli-augusti 1940 – engelske redaktörens anmärkning.

¹ **Dwight MacDonald** (1906-1982) var vid denna tidpunkt för *Partisan Review*. Under den kort tid (1939-40) var han medlem i [det amerikanska trotskistiska partiet – öa] SWP, men lämnade det tillsammans med Max Schachtman och James Burnham. Han lämnade strax därefter Schachtmans organisation Workers Party, blev under tid anarkist-sympatisör och därefter vänsterliberal.

[§] *Oppositionsbulletinens* redaktörer gjorde några tillägg, här inom hakparenteser, för att komplettera meningar och göra övergångar från en punkt till en annan, där Trotskijs diktafoninspelning, och därmed manuskriptet, var ofullständigt. Det bör hållas i åtanke att dessa tillägg inte är Trotskijs, utan *Oppositionsbulletinens* redaktions. - engelske redaktörens anmärkning.

² **Philippe Pétain** (1856-1951) hade befälet över fransmännen vid Verdun 1916, och blev marskalk i franska armén 1918. Han förde befälet över de franska trupperna i Marocko 1925-26. Var försvarsminister i Doumergues regering 1934, och premiärminister i det Fria Frankrike 1940-44. Han åtalades 1945 för samarbete med nazisterna och dömdes till döden, ett straff som de Gaulle omvandlade till livstids fängelse.

Som vi mer än en gång har slagit fast, är det nuvarande kriget en fortsättning på det förra kriget. Men en fortsättning betyder inte en upprepning. Som en allmän regel är en fortsättning en utveckling, en fördjupning, en skärpning. Vår politik, det revolutionära proletariats politik gentemot det andra imperialistiska kriget, är en fortsättning av den politik som utarbetades under det förra imperialistiska kriget, huvudsakligen under Lenins ledning. Men en fortsättning betyder inte en upprepning. Även i detta fall är fortsättningen en utveckling, en fördjupning och en skärpning.

Under det förra kriget överraskades inte bara proletariats i sin helhet utan även dess förtrupp, och i viss mening förtruppens förtrupp. Utarbetandet av den revolutionära politikens principer gentemot kriget inleddes när kriget redan var i full gång och militärapparaten härskade oinskränkt. Ett år efter krigsutbrottet tvingades den revolutionära minoriteten fortfarande anpassa sig till en centrisk majoritet vid Zimmerwaldkonferensen.³ Innan februarirevolutionen och till och med efter den, betraktade inte de revolutionära elementen sig som utmanare om makten, utan bara som en opposition allra längst ut till vänster. Till och med Lenin förpassade den socialistiska revolutionen till en mer eller mindre avlägsen framtid. [1915 eller 1916] skrev han i Schweiz: [citat]⁴ Om det är så Lenin betraktade situationen, finns det knappast någon anledning att tala om de andra.

Yttersta vänsterns politiska ståndpunkt visade sig allra mest åskådligt i frågan om fosterlandsförsvaret. 1915 skrev Lenin om de revolutionära krig som det segerrika proletariats skulle tvingas föra. Men det handlade om ett vagt historiskt perspektiv och inte en uppgift för nästa dag. Den revolutionära flygelns uppmärksamhet riktade in sig på frågan om att försvara det kapitalistiska fosterlandet. Revolutionärerna besvarade naturligtvis denna fråga nekande. Det var helt rätt. Detta rent negativa svar fungerade som grundval för propagandan och för att skola medlemmarna, men det gick inte att vinna massorna med ett sådant svar eftersom de inte ville veta av en utländsk erövrare. I Ryssland före kriget utgjorde bolsjevikerna fyra femtedelar av den proletära förtruppen, det vill säga av de arbetare som deltog i det politiska livet (tidningar, val etc). Efter februarirevolutionen fick försvarsvännerna, mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, den obegränsade makten. Förvisso hade bolsjevikerna inom åtta månader erövrat arbetarnas överväldigande majoritet. Men den avgörande rollen för detta spelades inte av en vägran att försvara det borgerliga fosterlandet, utan av parollen ”All makt åt sovjeterna!” Och enbart denna revolutionära paroll! Kritiken av imperialismen, dess militarism, förkastandet av ett försvar av den borgerliga demokratin och så vidare, kunde aldrig ha erövrat folkets överväldigande majoritet till bolsjevikernas sida. Med undantag för Ryssland, [förde] den revolutionära flygeln i alla övriga krigförande länder [fortfarande fram rent negativa paroller].

---

³ **Zimmerwaldkonferensen** hölls i september 1915 på initiativ av de italienska och schweiziska socialistpartierna i syfte att förena de medlemmar inom världsrörelsen som var mot kriget. Huvuddelen av deltagarna var centrister, och resolutionerna bröt inte klart med Andra internationalen. En andra konferens, som hölls i Kienthal, Schweiz, i april 1916, var radikalare, men enligt Lenin utgjorde ändå inte de ståndpunkter som intogs och sammansättningen av deltagarna en stabil grund för att bilda Tredje internationalen.

⁴ Här lade den engelske översättaren till: ”Flera Lenincitat från denna period passar Trotskijs beskrivning. Vi citerar två:

”Det är emellertid möjligt att fem, tio eller ännu fler år kommer att förflyta, innan den socialistiska revolutionen börjar.” (*Valda verk i 10 band*, bd 6, s 50.)

”Vi äldre kommer kanske inte att uppleva de avgörande striderna i denna kommande revolution.” (*Ibid*, bd 6, s 244.)

Oppositionsbulletinens redaktörer satte in det senare citatet på detta ställe i texten. - engelske redaktörens kommentar.

Om proletariatet i ett givet ögonblick inte klarar av att erövra makten, så börjar imperialismen styra det ekonomiska livet med sina egna metoder. Det politiska verktyget för detta är det fascistiska partiet, som får statsmakten. Produktivkrafterna står inte bara i oförsonlig motsättning till privategendomen, utan också med nationsgränserna. Imperialismen är själva uttrycket för denna motsättning. Den imperialistiska kapitalismen försöker lösa denna motsättning genom att utvidga gränserna, erövra nya områden, och så vidare. Den totalitära staten, som underkastar alla det ekonomiska, politiska och kulturella livets aspekter under finanskapitalet, är det verktyg som används för att skapa en stat ovanför nationerna, ett imperialistiskt imperium, som härskar över kontinenter, över hela världen.

Vi har redan analyserat alla dessa fascismens drag, vart och ett för sig och allihopa sammantagna, i den mån de visar sig eller träder i förgrunden.

Både de teoretiska analyserna och det senare kvartsseklets rikhaltiga historiska erfarenheter visar lika klart att fascismen alltid är den sista länken i en speciell politisk utvecklingskurva som består av: en ytterst allvarlig kris för det kapitalistiska samhället, ökande radikaliserings inom arbetarklassen, en ökande sympati för arbetarklassen och längtan efter förändringar bland landsbygden och städernas småbourgeoisier, en uttalad förvirring inom storbourgeoisien, fega och förrädiska manövrar från storbourgeoisien för att undvika ett revolutionärt utbrott, utmattning inom proletariatet, ökande förvirring och likgiltighet, förvärrad samhällskris, förtvivlan inom småbourgeoisien samtidigt som den längtar efter förändring, kollektiv neuros inom småbourgeoisien som gör att den kan tänka sig att tro på underverk och ta till våldsamma åtgärder, ökande fientlighet mot proletariatet som har svikit dess förväntningar. Detta är förutsättningarna för att ett fascistiskt parti snabbt ska kunna bildas och segra.

Det är fullständigt självklart att arbetarklassens radikaliserings i USA bara har genomgått sina första stadier, nästan helt och hållet på det fackliga området (CIO). Förkrigsperioden, och därefter kriget självt, kan tillfälligt avbryta denna radikaliseringsprocess, speciellt om ett stort antal arbetare dras in i krigsindustrin. Men detta avbrott av radikaliseringsprocessen kan inte bli långvarigt.

Radikaliseringsens andra stadium kommer att bli ännu mer uttryckligt. Frågan om att bilda ett oberoende arbetarparti kommer att hamna på dagordningen. Våra övergångskrav kommer att bli ytterst populära. Å andra sidan kommer de fascistiska, reaktionära strömningarna att dra sig i bakgrunden, och inta försvarsställning och invänta mer gynnsamma tillfällen. Detta är det närmaste perspektivet. Det finns inga mer ovärdiga sysselsättningar än att spekulera i om vi kommer att lyckas skapa ett starkt revolutionärt förtruppparti eller ej. Vi har ett gynnsamt perspektiv framför oss, som på alla sätt rättfärdigar en revolutionär verksamhet. Det är nödvändigt att utnyttja de möjligheter som öppnar sig och bygga det revolutionära partiet.

Andra världskriget ställer frågan om en förändrad regim mycket mer oavvisligt, enträget än det första kriget. Det handlar först och främst om den politiska regimen. Arbetarna är medvetna om att demokratin lider skeppsbrott överallt, och att de hotas av fascismen till och med i de länder där fascismen ännu inte existerar. De demokratiska ländernas borgarklasser kommer givetvis att utnyttja det fascistiska hotet mot arbetarna. Men å andra sidan tvingar demokratiernas bankrutt, deras sammanbrott och smärtfria omvandling till reaktionära diktaturer, arbetarna att ställa sig frågan om makten och gör dem mottagliga för att ställa frågan om makten.

Reaktionen utövar idag en makt som kanske aldrig tidigare har skådats i mänsklighetens historia. Men det vore en oförlåtlig blunder att bara se reaktionen. Den historiska utvecklingen är

motsägelsefull. Under ytan på den officiella reaktionen äger djupgående processer rum bland massorna, som samlar på sig erfarenheter och blir mottagliga för nya politiska perspektiv. Den demokratiska statens gamla konservativa traditioner, som var så mäktiga under det senaste imperialistiska kriget, existerar idag bara som en ytterst instabil rest. Före det senaste kriget hade de europeiska arbetarna ett flertal mäktiga partier. Men de ställde bara reformer på dagordningen, delvisa erövringar, och inte alls erövrandet av makten.

Ännu idag saknar den amerikanska arbetarklassen ett eget massparti. Men den objektiva situationen och de erfarenheter som de amerikanska arbetarna har samlat på sig kan inom en mycket kort tidsperiod ställa frågan om att erövra makten på dagordningen. Detta perspektiv måste utgöra grunden för vår agitation. Det handlar inte bara om att ha en ståndpunkt i frågan om den kapitalistiska militarismen och förkasta försvaret av den borgerliga staten, utan om att direkt förbereda erövringen av makten och försvaret av det proletära fosterlandet.

Kan inte stalinisterna ta ledningen över ett nytt revolutionärt uppsving och kan de inte krossa revolutionen som de gjorde i Spanien och tidigare i Kina? Det är givetvis inte tillåtet att utesluta en sådan möjlighet i exempelvis Frankrike. Revolutionens första vågor har ofta, eller rättare sagt alltid, lyft fram de ”vänster”partier som inte misskrediterat sig fullständigt under den tidigare perioden och som har en imponerande politisk tradition bakom sig. Således lyfte februarirevolutionen fram mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, som bara en kort tid innan revolutionen var emot den. Och således lyfte den tyska revolutionen i november 1918 socialdemokraterna till makten, trots att de var oförsonliga motståndare till revolutionära uppror.

För tolv år sedan skrev Trotskij en artikel, som publicerades i *The New Republic*:

Det har inte funnits någon tidsepok i mänsklighetens historia som varit så fylld av motsättningar som vår. När fiendskapen mellan klasserna och nationerna blir alltför stark, ”brinner” de demokratiska ”säkringarna”. Därur uppstår diktaturens kortslutningar. Givetvis är det de svagaste ”strömbrytarna” som går sönder först. Men de inrikespolitiska och internationella motsättningarna minskar inte: de ökar. Det är tveksamt om de är ämnade att lugna ner sig, med tanke på att utvecklingen hittills bara har fått fäste i den kapitalistiska världens periferi. Gikt börjar i lillfingret eller stortån, men när den väl börjat går den direkt till hjärtat.” (”Vilken väg för Ryssland?”, *The New Republic*, 22 maj 1929.)

Detta skrevs vid en tidpunkt då hela den borgerliga demokratin i alla länder trodde att fascismen bara var möjlig i efterblivna länder som inte hade tagit examen i demokratins skola. Redaktionen för *The New Republic* hade under denna period ännu inte fått GPU:s välsignelse, och beledsagade Trotskijs artikel med en egen artikel. Denna artikel är så typisk för den vanliga amerikanska källborgaren att vi ska citera de mest intressanta styckena:

Med tanke på sina personliga olyckor uppvisar den landsförvisade ryske ledaren en anmärkningsvärd förmåga till opartisk analys. Men hans opartiskhet är stelbent marxistisk, och förefaller oss sakna en realistisk syn på historien – själva den sak som han är så stolt över. Hans uppfattning att demokratin är en regeringsform som bara tål fint väder, och inte klarar av internationella eller inhemska stridigheter, kan (som han halvt om halvt själv medger) bara underbyggas med exempel från länder där demokratin bara har tagit sina första kraftlösa steg, och dessutom länder där den industriella revolutionen knappt har mer än inletts.

Längre fram avfärdar *The New Republics* redaktion exemplet med Kerenskijs demokrati i Sovjetryssland, och varför den inte lyckades stå emot klassmotsättningarna och lämnade plats för ett revolutionärt perspektiv. Tidskriften skriver snusföruftigt:

Kerenskijs svaghet var en historisk slump, vilket Trotskij inte kan medge eftersom det inte finns plats för något sådant i hans mekaniska schema.

Precis som Dwight MacDonald anklagade *The New Republic* marxisterna för att inte kunna förstå historien på ett realistiskt sätt, på grund av deras mekaniska sätt att betrakta politiska händelser. *The New Republic* var av uppfattningen att fascismen är ett resultat av kapitalismens efterblivenhet och inte dess övermognad. Enligt tidskriftens uppfattning, vilket, upprepar jag, var samma uppfattning som den överväldigande majoriteten av de genomsnittliga källborgarna hyste, så är fascismen de efterblivna borgerliga ländernas öde. Den kloka redaktionen gjorde sig inte ens omakett att fundera över varför den allmänna övertygelsen på 1800-talet var att de efterblivna länderna måste utvecklas längs demokratins väg. Hursomhelst uppstod demokratin i de gamla kapitalistiska länderna vid en tidpunkt när deras ekonomiska utvecklingsnivå inte var högre utan lägre än det moderna Italiens ekonomiska utveckling. Och dessutom utgjorde demokratin under den tidsperioden den historiska utvecklingsväg som alla länder, ett efter ett, slog in på, och de efterblivna länderna följde de mer utvecklade länderna och gick ibland före dem. Vår tidsperiod präglas tvärtom av demokratins sammanbrott, dessutom ett sammanbrott som börjar med de svagaste länkarna men gradvis utsträcker sig till de länkar som verkade starka och ogenomträngliga. Alltså tillät den ortodoxa eller mekaniska, det vill säga marxistiska, synen på händelserna oss att förutsäga utvecklingens förlopp många år i förväg. I motsats till det var *The New Republics* realistiska metod en blind kattunges metod. *The New Republic* följde upp sin kritiska inställning till marxismen med att påverkas av den mest avskyvärda karikatyr av marxismen, nämligen stalinismen.

De flesta av den nya sortens källborgare grundar sina angrepp på marxismen på det faktum, att tvärtemot Marx' prognos fascismen kom istället för socialismen. Det finns inget dummare och mer vulgärt än denna sorts kritik. Marx visade och bevisade, att när kapitalismen når en viss nivå är samhällets enda utväg att nationalisera produktionsmedlen, det vill säga socialism. Han visade också, att med tanke på samhällets klasstruktur är bara proletariatet förmöget att lösa denna uppgift i oförsonlig revolutionär kamp mot borgarklassen. Han visade vidare att proletariatet för att kunna fullfölja denna uppgift behövde ett revolutionärt parti. Hela sitt liv förde Marx, och tillsammans med honom och efter honom Engels, och efter dem Lenin, en skoningslös kamp mot de förrädare inom de proletära partierna, de socialistiska partierna, som hindrade att man löste denna revolutionära historiska uppgift. Marx', Engels' och Lenins oförsonliga kamp mot opportunisterna å ena sidan och anarkismen å den andra visar att de på intet vis underskattade denna fara. Av vad bestod den? Av att opportunisterna inom arbetarklassens högsta kretsar påverkades av borgarklassen och kunde hindra, sakta ner, försvåra, skjuta upp fullföljandet av proletariatets revolutionära uppgift. Det är just detta samhällsliga förhållande som vi nu upplever. Fascismen kom inte alls "istället för" socialismen. Fascismen är en fortsättning på kapitalismen, ett försök att förlänga dess existens med hjälp av de mest bestialiska och fruktansvärda åtgärder. Kapitalismen fick chansen att använda fascismen bara därför att proletariatet inte genomförde den socialistiska revolutionen i tid. De opportunistiska partierna förklarade proletariatet så att det inte kunde fullfölja sin uppgift. Det enda man kan säga är att det visade sig finnas fler hinder, svårigheter, stadier för proletariatets revolutionära utveckling än vad den vetenskapliga socialismens grundare förutsåg. Fascismen och raden av imperialistiska krig utgör den förfärliga skola som proletariatet måste gå för att befria sig

från småbourgeoisins traditioner och vidskepelse, för att göra av med de opportunistiska, demokratiska och äventyrspolitiska partierna, för att smida och skola den revolutionära förtruppen och på så sätt förbereda sig för att lösa den uppgift förutan vilken det inte finns och inte kan finnas någon räddning för mänsklighetens utveckling.

Eastman⁵, kan man tänka sig, har dragit slutsatsen att samlandet av produktionsmedlen i statens händer hotar hans "frihet", och han har därför bestämt sig för att förkasta socialismen. Denna lilla historia förtjänar att tas med i en bok om ideologins historia. Förstatligandet av produktionsmedlen är det enda sättet att lösa de ekonomiska problemen i ett givet läge av mänsklighetens utveckling. Dröjer man med att lösa detta problem, leder det till fascismens barbari. Alla de mellanliggande lösningar som borgarklassen har genomfört med hjälp av småbourgeoisin har drabbats av ett bedrövligt och skamligt fördärv. Allt detta är helt ointressant för Eastman. Han märkte att hans "frihet" (att förvirra, vara likgiltig, passiv, syssla med litterärt diletterteri) hotades från diverse håll, och bestämde sig genast för att vidta en egen åtgärd: förkasta socialismen. Förvånansvärt nog påverkade inte detta beslut varken Wall Street eller fackföreningarnas politik. Livet gick vidare precis på samma sätt som om Max Eastman hade förblivit socialist. Det kan anses vara en allmän regel att ju mer kraftlösa de småborgerliga radikalerna är, speciellt i USA, ju mer [bestämt klänger de sig fast vid sin frihet].

I Frankrike existerar ingen fascism i ordets verkliga mening. Den senila marskalk Pétains regim utgör en senil form av bonapartism under den imperialistiska nedgångsepoken. Men även denna regim visade sig vara möjlig först efter att den långvariga radikaliserings inom den franska arbetarklassen, som ledde till explosionen i juni 1936, inte hade lett till en revolutionär utväg. De Andra och Tredje internationerna, "Folkfrontens"⁶ reaktionära kvacksalvare, lurade och demoraliserade arbetarklassen. Efter fem års propaganda för en allians mellan demokratierna och kollektiv säkerhet, och efter att Stalin plötsligt inträtt i Hitlers läger, överraskades den franska arbetarklassen. Kriget orsakade en fruktansvärd förvirring och stämningar av passiv defaitism, eller rättare sagt den likgiltighet som råder i en återvändsgränd. Ur alla dessa omständigheter uppstod först en militär katastrof utan motstycke och sedan den ömkliga Pétains regim.

Just på grund av att Pétains regim är en senil bonapartism, saknar den stabilitet och den kan störtas av ett revolutionärt massuppror mycket tidigare än en fascistisk regim.

Under alla diskussioner om politiska frågor uppstår ständigt frågan: kommer vi att lyckas skapa ett starkt parti innan krisen kommer? Kommer inte fascismen att föregripa oss? Är det inte oundvikligt med ett fascistiskt utvecklingsskede? Fascismens framgångar får folk att tappa alla proportioner, får dem att glömma de faktiska förhållanden som möjliggjorde att fascismen stärktes och segrade. Ändå är en det särskilt viktigt för USA:s arbetare att klart förstå dessa förhållanden. Vi kan slå fast det som en historisk lag: fascismen lyckades bara segra i de länder där de konservativa arbetarpartierna hindrade proletariatet från att utnyttja en revolutionär situation och gripa makten. I Tyskland rörde det sig om två revolutionära situationer: 1918-19 och 1923-24. Till och med 1929

---

⁵ **Max Eastman** (1883-1969) var redaktör för *The Masses* innan Första världskriget, därefter redaktör för *The Liberator*. Han stödde tidigt den ryska vänsteroppositionen, men var aldrig medlem i något parti. Han översatte flera av Trotskij's böcker och var den förste som gjorde den amerikanska allmänheten bekant med orsakerna bakom kampen mellan Trotskij och Stalin. I mitten av 30-talet började han lämna marxismen och förkastade 1940 socialismen. Han blev antikommunist och redaktör för *Det bästa*.

⁶ **Folkfronten** var Kominterns högersväng 1935, det vill säga politiken att bygga koalitionsregeringar mellan arbetarpartierna och de liberala kapitalistiska partierna. Denna linje drevs fram till Stalin-Hitlerpakten strax innan Andra världskriget 1939.

var det fortfarande möjligt med en direkt kamp om makten från proletariatets sida. I alla dessa tre fall förhindrade socialdemokratin och Komintern på ett kriminellt och fruktansvärt sätt erövrandet av makten och ställde på så sätt samhället i en återvändsgränd. Först under dessa förhållanden och i denna situation visade sig fascismens stormartade uppgång och maktövertagande vara möjligt.